

Życie po życiu. Nowy, rozszerzony etap w cyklu życia budynku na przykładzie ruin tworkowskiego zamku

dr inż. arch.
ALEKSANDRA WITECZEK
Politechnika Śląska
Wydział Architektury
ORCID: 0000-0002-9499-9980

Celem niniejszego artykułu jest wykazanie, jak ważne powinno być (i jak ważne staje się) zachowanie istniejącej tkanki obiektów budowlanych w niemal każdej skali, pod względem zarówno historycznym, jak i środowiskowym oraz społecznym.

Tworkowski zamek – malowniczo położone ruiny renesansowego pałacu na polsko-czeskim pograniczu, u wrot Brama Morawskiej, od lat stanowił atrakcję turystyczną regionu. Stopniowo niszczące mury spalonego jeszcze przed wojną pałacu były oprawą dla wydarzeń kulturalnych gminy i województwa¹ oraz tłem dla sesji zdjęciowych. Jednak, niezabezpieczone, zaczęły stanowić poważne zagrożenie dla odwiedzających je osób. Na początku XXI w. podjęto decyzję o zabezpieczeniu murów.

Ceglana bryła pałacu składa się z trzech skrzydeł w układzie zbliżonym do podkowy, otwartych na południową stronę, otoczonych śladem dawnej fosy. Od północnej strony obiekt sąsiaduje ze stawem, otwiera się widok na rzekę Odrę, od zachodu przylega do niedawno zrewitalizowanego założenia parkowego w stylu angielskim oraz zabytkowej alei z XVII w., obejmującej ponad 300 okazów starodrzewu. Geneza pałacu sięga średniowiecza, a najstarsze, renesansowe fragmenty obecnej budowli pochodzą z II połowy XVII w. Przebudowany w stylu neorenesansowym po 1860 r., splonął w 1931 r., jednak ostatecznych zniszczeń dokonały działania wojenne w 1945 r. oraz późniejsze splądrowanie ruin [1].

Nowa funkcja w starych murach

Wieloletnie dyskusje nad ewentualną odbudową całego założenia zakończyły się projektem i wykonaniem zabezpieczenia pałacu jako trwałej ruiny², a następnie projektem udostępnienia go dla zwiedzających oraz wprowadzenia nowych funkcji w obrębie dawnej wozowni oraz wieży zegarowej³.

Wieża zegarowa, o wysokości 26 metrów, stanowiła doskonały punkt widokowy na okolicę. Podczas prac zabezpieczających ubytki w murach wieży zostały uzupełnione do wysokości górnych gzymsów i zwieńczone płytą żelbetową. Odtworzono reprezentacyjne schody prowadzące z poziomu terenu na pierwszy

Fot. 1. Krużganki w 2018 r. (fot. A. Witeczek)

taras oraz zamontowano stalową klatkę schodową w czworobocznej wieży. Stalowa rama stanowi równocześnie ściąg dla konstrukcji ścian zewnętrznych. Podesty zostały zlokalizowane na ich historycznych poziomach [3]. Z zadaszonego tarasu widokowego na szczycie wieży roztacza się widok na całą okolicę – Racibórz, Beskid Śląsko-Morawski, Jesionki, nowo wybudowany polder przeciwpowodziowy Racibórz Dolny. Dominantą jest pobliski kościół pw. św. Piotra i Pawła, wzmiankowany

na 1339 r., a obecnie jedno z najważniejszych dzieł architektury barokowej ziemi raciborskiej.

¹ Na przykład Dożytki Województwa Śląskiego w 2017 r.

² Przeprowadzono prace zabezpieczające cały obiekt, usunięto gruz (wykorzystany później do odbudowy fragmentów murów), glebę i roślinność do poziomu pierwotnego – relikwów oryginalnych posadzek, następnie zabezpieczono oraz uzupełniono niektóre fragmenty murów [2].

³ Wg projektu Jerzego Witeczka i Aleksandry Witeczek z 2010 r. oraz 2015 r.

Dawna wozownia, zlokalizowana we wschodnim skrzydle pałacu, również otrzymała „drugie życie”. Ubytki ścian zostały uzupełnione do poziomu górnego gzymsu i przekryte stropem żelbetowym ze świetlikami. Podobnie krużganki przylegające do wozowni – zostały odtworzone w ich dawnym kształcie, z żelbetu, dla skonstruowania nowych i starych fragmentów [3]. Sama wozownia stanowi przestrzeń otwartą na wschód oraz zachód poprzez oryginalne otwory w ścianach, miejsce przeznaczone do różnorodnych aranżacji i multifunkcyjną, z możliwością późniejszego dobudowania wewnętrznej klatki schodowej oraz zaplecza letniej restauracji z węzłem sanitarnym.

Ruiny zamku w Tworkowie oddano do użytkowania w sierpniu 2020 r. i od razu stały się znaczącą atrakcją regionu. Udostępnienie wieży widokowej oraz dawnej wozowni przyciągnęło już w pierwszy weekend prawie dwa tysiące osób⁴.

Mieszkańcy gminy są prężnie działającą społecznością. Obecnie w ruinach tworkowskiego zamku odbywa się wiele wydarzeń nie tylko lokalnych, m.in. zorganizowano tu zlot oldtimerów, kręcono teledyski, odbywały się koncerty i pokazy filmów, uroczystości z udziałem dygnitarzy, spotkania seniorów oraz liczne imprezy plenerowe.

Ruiny zamku leżą na szlaku przecinających się trzech tras rowerowych należących do sieci tras powiatu raciborskiego i pogranicza śląsko-morawskiego, dzięki temu tworkowski zamek został wpisany w sieć najpiękniejszych miejsc regionu, takich jak np. obszar granicznych meandrów Odry na terenie Obszaru Chronionego Krajobrazu.

Cykl życia budynku

Oddanie ruin tworkowskiego zamku do użytku publicznego jest również dobrym przykładem na odejście od typowego dla budynków sposobu gospodarowania zasobami materiałowymi znanego jako *cradle to grave*⁵.

W standardowym podejściu do celów wyznaczonych przez analizy cyklu życia obiektu budowlanego przyjmuje się zazwyczaj 50 lat jego użytkowania. Z założenia po tym okresie ulega on rozbiórce i ewentualnie część materiałów rozbiórkowych poddawana jest recyklingowi.

W przypadku obiektów powstałych w ciągu ostatnich 25 lat uwagę przywiązywano niemal wyłącznie do działań zmierzających do obniżenia kosztów eksploatacyjnych (finansowych oraz środowiskowych). Porównując obecnie udoskonalony, nowoczesny budynek, o zmniejszonym śladzie węglowym (w cyklu jego użytkowania) do budynków sprzed np. 25 lat – widzimy, że udział ener-

⁴ Informacja uzyskana w Urzędzie Gminy Krzyżanowice dn. 25.01.2021 r.

⁵ Synonim, jęz. ang.: „od kołyski aż po grób”.

Fot. 2. Północne skrzydło zamku w 2018 r. (fot. A. Witczek)

Fot. 3. Widok z wieży widokowej na panoramę Tworkowa (fot. A. Bulenda)

Fot. 4. Zabezpieczone mury (fot. A. Bulenda)

Fot. 5. Wieża widokowa (fot. R. Schurma)

Fot. 6. Dawna wozownia (fot. A. Bulenda)

gii niezbędnej do wytworzenia samego produktu budowlanego (tzw. *material embodied impacts*) proporcjonalnie stał się wielokrotnie większy.

Powołując się na opracowania DGNB⁶, wzrósł on z około 8% do ponad 42%, co stanowi już niemal połowę tzw. całkowitego śladu węglowego budynku. Analizy cyklu życia LCA obiektów budowlanych przykuwają więc coraz większą uwagę specjalistów.

Upraszczając, z punktu widzenia zrównoważonego rozwoju najbardziej ekologiczny budynek to taki, który już istnieje. Analizy LCA⁷ uwzględniają fazę pozyskania materiału z surowca pierwotnego, jego wytworzenie, transport, instalację w budynku (fazy A1-5), fazę pełnej kilkudziesięcioletniej eksploatacji, serwisowania, napraw (fazy B1-5) aż po zakończenie jego cyklu życia związane z rozbiórką, transportem, utylizacją (fazy C1-4) [4]. W przypadku przywrócenia do użytkowania ruin wychodzimy poza te typowe granice, powodując, że ponowne użytkowanie jest niemal pełnym swobodnym przejściem do tzw. obiegu zamkniętego. Z ekologicznego punktu widzenia ponowne użycie (*building reuse*) jest cenniejsze niż historyczne odtworzenie, redukcja zużycia nowych materiałów czy recykling postkonsumencki materiałów z jego rozbiórki. Obiekty, które za „pierwszym razem” przetrwały taką próbę czasu i były warte zabezpieczenia czy renowacji, zazwyczaj pozostaną w tej roli długo, nawet przez nadchodzące stulecia⁸. Wówczas śmiało można powiedzieć, że realizują założenia gospodarki cyrkularnej, będąc wielkoskalowym przykładem na odejście od schematu *cradle to grave* na korzyść tzw. *cradle to cradle*⁹.

Ponowne użycie ruin to „życie po życiu” zarówno dla tego miejsca, historii, jak i okazałych pozostałości samego pałacu.

Wnioski

Budynki o wysokiej wartości historycznej przedstawiają dużą wartość również pod kątem środowiskowym. Dzięki temu, że są warte ocalenia, przedłużają swój cykl życia czasem wielokrotnie, co jest warunkiem kluczowym do zmniejszenia ich śladu węglowego.

Bibliografia:

- [1] Bindacz A., Tworków wczoraj i dziś, WAW, Racibórz 2007.
- [2] Projekt prac konserwatorskich i zabezpieczających ruiny zamku w Tworkowie, arch. Jerzy Witeczek, Tomasz Wagner, 2006.
- [3] Projekt budowlany udostępnienia wieży i wozowni w ruinach zamku w Tworkowie – aktualizacja, arch. Jerzy Witeczek, Aleksandra Witeczek, Gilwice 2015.
- [4] Normy CEN/TC 350.

⁶ Materiały szkoleniowe DGNB z 2018 roku.

⁷ *Life cycle assessment* – LCA.

⁸ Wykład arch. Rafał Schurma: *Architektura i Budownictwo Zrównoważone*, Wydział Architektury, Politechnika Krakowska, 2016.

⁹ Synonim, jęz. ang.: „od kołyski do kołyski”.

DOI: 10.5604/01.3001.0014.7927

PRAWIDŁOWY SPOSÓB CYTOWANIA

Witeczek Aleksandra, 2021, Życie po życiu. Nowy, rozszerzony etap w cyklu życia budynku, na przykładzie ruin tworkowskiego zamku, „Builder” 4 (285). DOI: 10.5604/01.3001.0014.7927

Streszczenie: Zabezpieczenie i udostępnienie ruin tworkowskiego zamku jako istotny, nowy punkt na mapie regionu; atrakcja uzupełniająca istniejący szlak turystyczny powiatu oraz popularne trasy rowerowe. Obiekt stanowi nowe lokalne multifunkcyjne centrum kultury służące rozmaitym dużym imprezom i wydarzeniom kulturalnym, z udostępnieniem wieży widokowej oraz odsłonięciem ciekawego historycznego planu pałacu i podziemi. Stanowi otwarcie nowego przedziału w cyklu życia budynku.

Słowa kluczowe: cykl życia budynku, trwałe zabezpieczenie ruin

Abstract: LIFE AFTER LIFE. NEW, EXTENDED STAGE OF THE BUILDINGS LIFE CYCLE, BASED ON THE EXAMPLE OF THE RUINS OF TWORKOW CASTLE. Securing and providing access of Tworkow Castle remains as an important new point on the map of the region; an attraction complementing the existing tourist trail of the district and popular bicycle routes. The facility is a new local multi-functional cultural center, serving a variety of large entertainments and cultural events, with access to the observation tower and revealing an interesting historical plan of the palace and underground. It is representing another new stage in the building's life cycle.

Keywords: building's life cycle, securing castle remains

Fot. 8. Dziedziniec zamkowy i dawna wozownia (fot. R. Schurma)

